

Niks anti-Joods in Johannes

Deze maand hebt ik mij een beetje kwaad gemaakt op een onbekende hand die een aankondiging van een 'masterclass' schreef in *Interpretatie - tijdschrift voor voor bijbelse theologie*. Interpretatie is een heel goed blad vol boeiende Bijbeluitleg en aanverwante studies (zie www.boekencentrumtijdschriften.nl). Dus komt het hard aan als dáárin lelijke dingen staan over een Bijbelboek. Ik neem het op voor het gesmade Bijbelboek: het evangelie van Johannes.

Zo luidde de aankondiging van de 'masterclass':

Johannes in de liturgie Johannes speelt een centrale rol in de verkondiging van de kerk, doordat hij de sterk liturgische tijden, de veertigdagentijd en de paastijd, toegewezen heeft gekregen. Maar bij het lezen en verkondigen van het Johannesevangelie stuit je vaak op drie weerbarstige trekken die moeilijk te hanteren zijn. Het evangelie is een egodocument: Jezus is het exclusieve Licht en Leven en buiten hem is er slechts duisternis en dood. Verder deelt Jezus zo sterk in de goddelijke luister dat zijn menselijke gestalte erdoor wordt overstraald. Daarnaast vertoont dit evangelie een scherpe anti-Joodse tendens die heel storend is. Steeds vaker wordt dit evangelie dan ook als sektarisch bestempeld. (Interpretatie november 2013)

Een anti-joods evangelie?

Een beetje kerk zou het niet meer moeten willen: een centrale rol in de verkondiging laten spelen door een evangelie dat een scherpe anti-Joodse tendens vertoont en dan ook steeds vaker wordt bestempeld als sektarisch. Als het waar is wat in de aankondiging als vanzelfsprekend wordt gesteld, moet Johannes niet *in* de liturgie maar *eruit*. Daarom heeft dr. P.W. van der Horst enkele jaren geleden al betoogd dat we niet meer *uit* het Johannes evangelie moeten preken maar *ertegen*. Een fout evangelie wordt niet goed als wij het ter wille van de liturgie zalven met onze verlichte inzichten. Wat een geluk wanneer je als voorganger in vrije gemeenten of als gewoon protestants predikant voor je broodwinning niet vastzit aan een leesrooster en je het antisemitische Jezus-egodocument van een "Johannes" genoemde sektariër eenvoudig kunt negeren!

Of juist het oudste, meest joodse evangelie? De Galilese Jezus tegenover de Judese tempelelite

Maar misschien is er, net als soms in het strafrecht, nog een ander scenario denkbaar en zou de aangeklaagde zelfs vrijgesproken kunnen worden. Misschien is Johannes niet het jongste evangelie maar eerder het oudste, en niet anti-Joods maar het meest joodse van de vier. Nog voor Matteüs en Lucas Jezus in Bethlehem geboren laten worden, omdat Davids zoon nu eenmaal daarvandaan moest komen (zie blz. 20 van eveneens Interpretatie nov. 2013), vertelt de Galileeër Joannes of Jochanan zijn verhaal en laat hij Messias Jezus onbekommerd uit Nazaret in Galilea komen (zonder davidische afstamming), door Samaria trekken Judea en Jeruzalem te bereiken. De Galilese Jood Jezus vermijdt de omgang met Samaritanen niet en begeeft zich boordevol traditioneel-profetische kritiek naar het heiligdom waar niet "de Joden" maar Judese mede-Joden de dienst uitmaken, Judeeërs dus. Zijn tempelreiniging en zijn verhaal daarbij worden door de heiligdomsoversten niet erg gewaardeerd, zoals ook de profeten van weleer niet op de schouders zijn gehesen, - zonder dat ze (tot nu toe) als anti-Joods bestempeld zijn. Het conflict, hoe groot ook, tussen de Galilese Messias en zijn Judese mede-Joden de Judeeërs is een intern-joodse kwestie.

Wat schrijvers wel vaker overkomt gebeurt ook aan Jochanan. Zijn behoedzame verhaal valt in handen van antisemieten, mogelijk in de 4^e of 5^e eeuw na Christus al, in elk geval vanaf Luther, in al zijn grootheid ook een groot antisemiet. Zij maken Jezus en zijn mede-Galileeërs tot christenen avant-la-lettre en de Judese mede-Joden tot de "Joden" in het algemeen. Luther, die in veel zo visionair en helder is geweest, heeft bij de vertaling van Ioudaioi/Judaei even

geslagen: “Leute die Jesum nicht als Christum anerkennen haben wir hier um die Ecke in jeder Menge: die Jüden!”. En zo zijn het geen Judäer geworden maar Jüden, geen Judéens maar Juifs, geen Judeans maar Jews, geen Judeeërs maar Joden.

Het antisemitisme was er al voordat er een gevestigd christendom was, en de middeleeuwse christenheid is er vrolijk aan mee gaan doen, maar de door antisemitisme besmette vertalingen van het Johannesevangelie hebben het nog weer eens versterkt en uitgezaaid. Het leeft nog steeds en het werkt; het blokkeert een onbevangen verstaan van Johannes. Een christelijke theoloog in 2013: “maar het wáren toch Joden die Christus hebben gekruisigd, dus dan mag ik dat toch wel zeggen?”. En vrolijk las hij op Beloken Pasen weer voor dat de (Joodse!) leerlingen van Jezus de deur op slot hadden “uit vrees voor de Joden”.

Cirkelredenering

Ik vind het alternatieve scenario zeer overtuigend, maar het vindt weinig bijval. Christenvolk is zeer gehecht aan zijn stokpaardjes. Natuurlijk riepen antisemitische duidingen van Jochanans evangelie reeds in de voorbije twee eeuwen bij mensen die nadachten bevreemding op. Zij concludeerden dat zo’n anti-Joods evangelie maar moeilijk van de Joodse Jochanan-de-leerling kon zijn. Het móést wel van later tijd zijn (op z’n vroegst begin 2e eeuw), en Jochanan kon het niet geschreven hebben, tenzij als zeer hoog bejaarde, maar dan nóg. Een christelijk theoloog over mijn vertaling “Judeeërs” i.p.v. “Joden” (Naardense Bijbel): “Maar je weet toch dat Johannes een láát geschrift is en anti-Joods? – dus kan Ioudaioi niet met Judeeërs vertaald worden, want dan zou het niet anti-Joods meer zijn!” Een zuivere cirkelredenering: eerst wordt gesteld dat het Johannesevangelie laat gedateerd moet worden vanwege de vermeende anti-Joodse tendenzen en dan moet het anti-Joods zijn (Joden i.p.v. Judeeërs) omdat het een laat geschrift is en het 'schisma' tussen kerk en synagoge 'dus' doorklinkt. Blijkbaar is het vermeende anti-Joodse karakter van “Johannes” een verslavend artikel. Jochanan mag geen Jood zijn, tenzij eentje met een ernstige vorm van zelfhaat. Ik prijs het in de werkgroep De Eerste Dag van de Raad van Kerken dat –ten behoeve van de verkondiging – tussen Advent 2021 en Advent 2022 Johannes een heel vierjaar voluit aan het woord mag komen. We hebben nog even de tijd om ons grondig voor te bereiden!